

บทที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการติดตามและประเมินผล

การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน ปีการเพาะปลูก พ.ศ. 2553 ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินผลการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยสุ่มกลุ่มตัวอย่างจากเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงทั่วประเทศ จำนวน 8 จังหวัด รวม 1,670 ราย ผลการติดตามและประเมินผลมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การใช้ประโยชน์ในที่ดิน

เกษตรกรตัวอย่างในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน มีอายุโดยเฉลี่ยประมาณ 51 ปี และส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 78) จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเกษตรกร 4 ราย/ครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับการรายงานเศรษฐกิจสังคมครัวเรือนเกษตรกรเฉลี่ย 4.01 ราย/ครัวเรือน (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2553) และจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เป็นแรงงานในการเกษตรเฉลี่ย 2.43 ราย/ครัวเรือน ซึ่งไม่แตกต่างจากการติดตามและประเมินผลจำนวนแรงงานของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง ปีการเพาะปลูก 2552 เฉลี่ยประมาณ 2.45 ราย/ครัวเรือน (เกียรติยศ และกมล, 2553)

ผลการติดตามการใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง พบว่า ประมาณร้อยละ 95 ของเกษตรกรตัวอย่างใช้ประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง ซึ่งผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนดไว้ที่ ร้อยละ 85 เกษตรกรในทุกภาค มีการใช้ประโยชน์ในที่ดินในสัดส่วนที่มากกว่าร้อยละ 90 สำหรับเกษตรกรที่ไม่ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองทั้งแปลง ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน ส่วนสาเหตุหลักของเกษตรกรที่ไม่ทำประโยชน์ในที่ดินบางส่วน คือสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร

ในส่วนของจำนวนเนื้อที่ที่มีการใช้ประโยชน์ พบว่า จากเนื้อที่ถือครองของเกษตรกร ตัวอย่างจำนวน 35,256 ไร่ มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ 33,699 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 96 ของพื้นที่ทั้งหมด

เกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงถือครองที่ดินเฉลี่ย 1.56 แปลง/ครัวเรือน และมีขนาดการถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยทั่วประเทศประมาณ 21.36 ไร่/ครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับขนาดการถือครองของเกษตรกรทั่วไปซึ่งถือครองเฉลี่ย 22.41 ไร่/ครัวเรือน (สำนักงานเศรษฐกิจจากเกษตร, 2553) โดยเกษตรกรในภาคกลางมีขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ยสูงสุดประมาณ 27 ไร่/ครัวเรือน ส่วนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดการถือครองที่ดินเฉลี่ยต่ำสุดประมาณ 18 ไร่/ครัวเรือน

เมื่อพิจารณาการใช้ประโยชน์ที่ดิน เกษตรกรส่วนใหญ่ในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยางพารา และปาล์มน้ำมัน เป็นต้น โดยเกษตรกรในภาคเหนือปลูกมันสำปะหลัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นพืชหลัก ส่วนเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก รองลงมาคือ มันสำปะหลัง และอ้อย สำหรับเกษตรกรในภาคกลาง ปลูกมะพร้าวเป็นพืชหลัก เกษตรกรภาคใต้ ปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมันเป็นพืชหลัก

แม้ว่ามันสำปะหลังปลูกมากในพื้นที่นิคมเศรษฐกิจพอเพียงที่ศึกษาในครั้งนี้ แต่พบการปลูกมันสำปะหลังใน 3 ภาคเท่านั้นยกเว้นภาคใต้ ในขณะที่ยางพารามีการปลูกในทุกภาค แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร โดยเกษตรกรเลือกปลูกพืชตามความต้องการของตลาดและสามารถเก็บเกี่ยวได้ระยะยาวเพื่อให้เกิดกำไรสูงสุด

การเลี้ยงสัตว์ในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน นิยมเลี้ยงสัตว์ปีกมากที่สุด ประมาณร้อยละ 14 ของจำนวนเกษตรกรทั้งหมด รองลงมาคือ โคเนื้อ และกระบือ ซึ่งการเลี้ยงโคเนื้อ และกระบือ จะพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 36 และ 21) เกษตรกรนิยมใช้กระบือ เป็นแรงงาน และเลี้ยงเอามูล เพื่อเอาไปเป็นปุ๋ยหมักในนา ส่วนการเลี้ยงโคนม พบมากในภาคกลาง (ร้อยละ 21) สำหรับการเลี้ยงสัตว์น้ำ พบในสัดส่วนที่น้อยมาก โดยเกษตรกรมีการเลี้ยงปลาเบญจพรรณ ปลาดุก และกบ ซึ่งเกือบทั้งหมดเลี้ยงไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน

เมื่อพิจารณาพืชหลัก พบว่า ยางพาราให้ผลตอบแทนสุทธิเฉลี่ยสูงกว่าพืชชนิดอื่น คือ ประมาณ 9,853 บาท/ไร่ รองลงมาคือปาล์มน้ำมัน 6,313 บาท/ไร่ ขณะที่ข้าวและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นพืชอายุเก็บเกี่ยวสั้น และมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่าพืชชนิดอื่น กลับให้ผลตอบแทนสุทธิต่ำ

คือ 3,265 บาท/ไร่ และ 3,227 บาท/ไร่ ตามลำดับ ทั้งนี้ เป็นผลมาจากข้าวและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ราคาขายต่อหน่วยต่ำกว่าพืชหลักอื่นๆ

เกษตรกรมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 158,793 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้สุทธิทางการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 125,332 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งน้อยกว่ารายได้สุทธิครัวเรือนและรายได้สุทธิทางการเกษตรของเกษตรกรทั้งประเทศ จากรายงานเศรษฐกิจสังคมครัวเรือน สศก. เกษตรกรมีรายได้สุทธิครัวเรือนเฉลี่ย 158,793 บาท/ครัวเรือน/ปี และรายได้สุทธิทางการเกษตรเฉลี่ยประมาณ 140,812บาท/ครัวเรือน/ปี (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2553) สำหรับรายได้นอกการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 55,861 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเกษตรกรในทุกภาคมีรายได้สุทธิทางการเกษตรมากกว่ารายได้นอกการเกษตร

เกษตรกรมีรายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย ประมาณ 134,639 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเป็นรายจ่ายทางการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 58,322 บาท/ครัวเรือน/ปี และเป็นรายจ่ายนอกการเกษตรเฉลี่ย ประมาณ 77,607 บาท/ครัวเรือน/ปี โดยเกษตรกรทุกภาคมีรายจ่ายนอกการเกษตร มากกว่ารายจ่ายทางการเกษตร ยกเว้นเกษตรกรในภาคกลาง

เกษตรกรมีเงินออมเฉลี่ย ประมาณ 30,938 บาท/ครัวเรือน และมีหนี้สินเฉลี่ย ประมาณ 305,952 บาท/ครัวเรือน โดยเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นหนี้สินในระบบ

5.1.2 การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

เกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการใช้ประโยชน์ในที่ดิน จำนวน 1,581 ราย พบว่าเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 58.82 เกษตรกรซึ่งผ่านเกณฑ์การประเมินที่กำหนดไว้ร้อยละ 50.14

เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสูงที่สุด คิดเป็นร้อยละ 86.41 ขณะที่เกษตรกรในภาคใต้ มีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต่ำที่สุด คิดเป็นร้อยละ 17.77

เกษตรกรได้รับการอบรม ประมาณร้อยละ 38 ของเกษตรกรทั้งหมด เกษตรกรที่ผ่านการอบรมประมาณร้อยละ 47 ส่วนใหญ่ได้นำความรู้ไปใช้ในการทำปุ๋ยคอก และปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ รองลงมาร้อยละ 25 เกษตรกรนำความรู้ไปใช้เพื่อการปลูกพืช/เลี้ยงสัตว์

เกษตรกรที่มีรูปแบบการผลิตเกษตรแนวใหม่ โดยรวมทั้งประเทศ ประมาณร้อยละ 17 ของเกษตรกรทั้งหมด เกษตรกรในภาคกลางมีรูปแบบการผลิตเกษตรแนวใหม่สูงสุด ประมาณร้อยละ 23 ขณะที่เกษตรกรในภาคใต้มีรูปแบบการผลิตเกษตรแนวใหม่ต่ำสุด ประมาณร้อยละ 8 เท่านั้น

การพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตของเกษตรกรโดยรวมเกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองในเรื่องการมีเงินทุนของตนเอง และการเก็บพันธุ์พืช/พันธุ์สัตว์ไว้ใช้เอง ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือ ร้อยละ 51 ของเกษตรกรทั้งหมด เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถพึ่งพาตนเองในด้านต่างๆ ได้ในสัดส่วนที่สูงกว่าทุกภาค ยกเว้นด้านเงินทุนเกษตรกรภาคใต้จะสามารถพึ่งพาเงินทุนของตนเองได้มากกว่าภาคอื่นๆ

การพึ่งพาตนเองด้านอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี พบว่า โดยรวมเกษตรกรมีพืชผักเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี สูงสุด (ร้อยละ 58) รองลงมา คือ ข้าว (ร้อยละ 47) เมื่อพิจารณาเป็นรายภาค พบว่าเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี ในสัดส่วนที่สูงกว่าทุกภาค

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากการติดตามและประเมินผล

1) ในการติดตามการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรพบว่า เกษตรกรประมาณร้อยละ 5 ที่ไม่ได้ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองทั้งแปลง ซึ่งสาเหตุหลัก คือเกษตรกรให้ลูกหลานเข้าทำประโยชน์แทน ในกรณีดังกล่าว ส.ป.ก. ควรเร่งดำเนินการเรื่องการโอนสิทธิ การรับมรดกสิทธิ ในที่ดินอย่างรวดเร็วเพื่อให้กลุ่มเกษตรกรดังกล่าวเข้าสู่พื้นที่หรือเข้าทำกินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน และโอกาสเข้าถึงแหล่งความรู้ต่างๆ ในการพัฒนาอาชีพการเกษตรเพื่อให้อสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป อย่างไรก็ตามยังมีเกษตรกรบางรายที่มีการขายที่ดินให้กับบุคคลอื่น หรือให้บุคคลอื่นเช่าทำประโยชน์ ซึ่ง ส.ป.ก. ควรเร่งดำเนินการตรวจสอบการเปลี่ยนสิทธิการถือครองของเกษตรกรในพื้นที่รายแปลง นอกจากนี้ควรเร่งหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในกรณีที่เกษตรกรสูงอายุ และไม่มีทายาท ควรเร่งหาแนวทางการจ่ายค่าชดเชยดังกล่าวในกรณี เพื่อเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรนำที่ดินมาคืนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย จากการติดตาม พบว่า อายุเฉลี่ยของเกษตรกรมีแนวโน้มสูงขึ้น (51 ปี) ซึ่งส่งผลกระทบต่อกับการประกอบอาชีพทางการเกษตร ประกอบกับแรงงานในพื้นที่การเกษตรมีแนวโน้ม

ลดลงด้วย (ประมาณ 2 คนต่อครัวเรือน) ส.ป.ก. จึงควรเร่งส่งเสริมให้มีการสร้างทายาททางการเกษตร หรือเกษตรกรรุ่นใหม่ๆ เพื่อรองรับปัญหาการขาดแคลนแรงงานทางการเกษตรในอนาคตด้วย นอกจากนี้ยังพบกรณีที่เกษตรกรบางรายมีการถือครองที่ดินแปลงใหญ่ (มากกว่า 50 ไร่) ส.ป.ก. ควรเร่งให้เกิดการกระจายสิทธิในการถือครองที่ดินให้มีความเป็นธรรมและถูกต้องตาม พ.ร.บ. การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

2) จากการตรวจสอบลักษณะการใช้ประโยชน์ในที่ดิน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ได้แก่ มันสำปะหลัง ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ยางพารา และปาล์มน้ำมัน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว เกษตรกรต้องใช้ต้นทุนสูงมากในการผลิตเนื่องจากปัจจัยการผลิตต่างๆ มีราคาสูงขึ้น ขณะที่เกษตรกรเพียง ประมาณ ร้อยละ 17 เท่านั้น ที่ปลูกพืชแบบผสมผสาน ดังนั้น ส.ป.ก. ควรเร่งส่งเสริมให้เกษตรกรได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการทำการเกษตรให้สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง ซึ่งจะสามารถช่วยลดต้นทุนการผลิต และอาจเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรให้เกษตรกรได้ในอนาคต

3) การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง แม้ว่าภาพรวมจะผ่านเกณฑ์การประเมินผลที่กำหนดไว้ แต่เกษตรกรในภาคใต้และภาคกลางมีเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เพียงร้อยละ 17 และ 36 ตามลำดับ เท่านั้น แม้ว่าประมาณครึ่งหนึ่งเกษตรกรมีการพึ่งพาตนเองด้านปัจจัยการผลิตได้ จึงควรเร่งส่งเสริมการลดต้นทุนการผลิตให้เกษตรกรในกลุ่มดังกล่าวให้มาก โดยการเร่งให้ความรู้ในการทำการเกษตรตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนเกษตรกรในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรเร่งหาทางเพิ่มรายได้ หรือเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรให้มากขึ้น จากการนำความรู้ที่ผ่านการฝึกอบรมไปใช้ประโยชน์ของเกษตรกร พบว่า การอบรมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ เป็นที่ยอมรับ และเป็นที่ต้องการของเกษตรกร หน่วยงานภาครัฐควรเร่งให้ความรู้ดังกล่าวกับเกษตรกรทั่วประเทศ เพื่อเป็นการลดต้นทุนในกระบวนการผลิตของเกษตรกรได้ในเบื้องต้นท่ามกลางสถานการณ์ที่ปุ๋ยเคมีราคาสูง ถึงแม้ว่าเกษตรกรที่มีรูปแบบการผลิตเกษตรแนวใหม่มีเพียงร้อยละ 17 แต่การส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรแนวใหม่นี้ กำลังเป็นที่ได้รับความนิยมของกลุ่มผู้บริโภคในระดับกลาง ถึงระดับสูง เนื่องจากมีความห่วงใยในเรื่องสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งการทำการเกษตรดังกล่าวตอบโจทย์เหล่านี้ได้อย่างชัดเจน

5.2.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ส.ป.ก. ควรเร่งดำเนินการตรวจสอบการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรอย่างจริงจัง เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเต็มประสิทธิภาพ ควบคู่กับการพัฒนาเกษตรกรโดยการเร่งดำเนินการถ่ายทอดองค์ความรู้ และเทคโนโลยีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมให้แก่เกษตรกรในเขตนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในทุกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพไว้ใช้เอง ซึ่งเกษตรกรให้การตอบรับเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามผลจากการติดตามพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ยังทำการผลิตพืชแบบเชิงเดี่ยว โดยมุ่งเน้นสร้างรายได้เพียงอย่างเดียว ซึ่งเกษตรกรยังจำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เป็นต้นซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตให้แก่เกษตรกรเป็นอย่างมาก ดังนั้นการส่งเสริมให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรเป็นนโยบายเร่งด่วนในการพัฒนาเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไป

5.2.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดินต่อไป ควรมองเรื่องศักยภาพของศูนย์เรียนรู้ต้นแบบชุมชนที่อยู่ภายใต้นิคม และการเชื่อมโยงเครือข่ายต่างๆ ของเกษตรกรในนิคม